

УДК 378.018.43

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-35>

Ольга ОСАУЛЬЧИК,

orcid.org/0000-0003-4933-0652

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Вінницького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету

(Вінниця, Україна) o.osaulchyk@vtei.edu.ua

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРІВ В ІНТЕРАКТИВНО-ОРГАНІЗОВАНОМУ ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ НАВЧАННЯ

У статті розкрито основні прогалини дистанційно-організованого навчання відповідно до провідних педагогічних методів, технологій та інноваційної педагогічної системи в цілому. З'ясовано, що дистанційна освіта тяжіє до односторонності з достатньою активністю лише кількох учасників навчального процесу, передумовою чому виступає стан психологічної неготовності здобувачів вищої освіти до дистанційного формату. Брак живого спілкування, а також емоційна віддаленість дистанційного навчання стають перешкодою на шляху до активного засвоєння знань та здобуття практичного досвіду, позбавляють студентів вмотивованості. Останнє є особливо актуальним є для студентів старших курсів, зокрема магістрів, психологічний дисбаланс яких є глибшим через відсутність адаптаційного періоду переходу до дистанційного навчання, а також недостатню практичну ефективність такого формату освіти. В нашому дослідженні було зроблено акцент на її інтерактивному та креативному компонентах, що дає змогу активізувати повноцінний особистісно-професійний розвиток та формування творчого потенціалу студентів-магістрів. В ході дослідження було визначено, що поруч з відомими основними недоліками дистанційного навчання (емоційна віддаленість, брак живого спілкування) такий формат освіти відкриває безліч нових можливостей як для викладачів, так і для студентів. Від початку запровадження дистанційного навчання з'явилася безліч освітніх онлайн сервісів і платформ, які і на сьогодні продовжують активно розвиватися та здатні забезпечити максимально ефективний навчальний процес у віддаленому форматі. Було доведено, що найпростіший онлайн сервіс – віртуальна дошка – здатний в разі підвищити вмотивованість студентів, активізувати кожного та створити передумови для інтерактивної продуктивної співпраці. Закцентовано увагу на необхідності підбору завдань, орієнтованих на розвиток творчого потенціалу студентів-магістрів: саме креативний компонент є рушійною силою у здобутті практичного досвіду та активному фаховому становленні студентів старших курсів.

Ключові слова: дистанційне навчання, інтерактивна складова, креативний компонент, творчий потенціал, студенти-магістри, психологічний дисбаланс, емоційна віддаленість.

Olga OSAULCHYK,

orcid.org/0000-0003-4933-0652

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics

(Vinnitsia, Ukraine) o.osaulchyk@vtei.edu.ua

FORMING CREATIVE POTENTIAL OF MASTER'S STUDENTS IN INTERACTEVELY ORGANIZED DISTANCE LEARNING

The article reveals the main gaps in distance-organized learning in accordance with leading pedagogical methods, technologies and the innovative pedagogical system as a whole. It has been found that distance education tends to sufficient activity of only a few participants in the educational process (mostly a teacher and one or two students), and its preconditions we connect with the state of psychological unreadiness of students for the distance learning format. The lack of live communication, as well as the emotional remoteness of distance learning become an obstacle on the way to active students' research and practical experience, depriving them of motivation. The latter is especially relevant for senior year students, in particular masters, whose psychological imbalance is deeper due to the lack of a proper adaptation period, as well as insufficient practical effectiveness of distance format of education. In our study, emphasis was done on its interactive and creative components, that makes it possible to activate the necessary personal and professional development and formation of the creative potential of master's students. In the course of the study, it was determined that, along with the known main disadvantages of distance learning (emotional distance, lack of live communication), this format of education opens up many new opportunities for both teachers and students. Since the introduction of

distance learning in high school, many educational online services and platforms have appeared, and they are still actively developing today and are able to provide the truly effective education distantly. It has been proved that the simplest online service, a virtual whiteboard) can increase the motivation of students several times, activate everyone and create prerequisites for interactive and productive online cooperation. Attention was also focused on the need to select tasks aimed at developing the creative potential of master's students as it is the creative component being the driving force in gaining practical experience and active professional development.

Key words: *distance learning, interactive component, creative component, creative potential, master's students, psychological imbalance, emotional distance.*

Постановка проблеми. Розв'язаний військовий конфлікт поглиблює тенденцію навчання у дистанційному форматі в Україні. Протягом останніх років можемо констатувати, що онлайн навчання міцно вкорінилося у систему освіти та наразі є відносно вдосконалим і адаптованим під потреби тих, хто навчається. Проте за результатами опитування Державної служби якості України на сьогодні дистанційний формат навчання має ряд недоліків, зокрема, було виявлено недостатню задіяність здобувачів освіти у синхронному режимі навчання (Державна служба якості, 2021). Останнє свідчить про домінування швидше односторонніх тенденцій в дистанційному навчанні, аніж інтерактивних. Разом із цим, провідні методи, технології та інноваційні педагогічні системи вимагають, щоб освітній процес був побудованим на принципах інтерактивності освітнього процесу та гуманізму, результатом чого є формування всебічно-розвиненої особистості з потужним творчим потенціалом. На жаль, можемо стверджувати, що відсутність повноцінної інтерактивної складової нівелює можливість повноцінного особистісного розвитку та її творчої складової. Виходячи з зазначеного вище, саме в цьому аспекті дистанційне навчання має бути вдосконалим й доопрацьованим.

Аналіз досліджень. Від початку повномасштабного запровадження дистанційного навчання у зв'язку з пандемією коронавірусу з'явилася велика кількість наукових досліджень, присвячених означеній проблемі, як у вітчизняних, так і у зарубіжних публікаціях. Так, можливості інтерактивної взаємодії студентів та викладачів у процесі дистанційного навчання вищої школи була присвячена увага А. Бровченко, С. Глушук, Н. Іваницької, В. Кухаренко, І. Ляшенко, Л. Ткаченко, О. Хмельницької, Б. Шуневич, К. Мілер (Karyn E. Miller), К. Джонс (Carolyn Jones), Л. Уйтсон (Loretta Whiteson) тощо.

Мета статті. Метою статті вбачаємо у виявленні можливостей ефективного вдосконалення системи дистанційного навчання за умови внесення інтерактивної та креативної складових на прикладі вивчення іноземної мови для студентів-магістрів.

Виклад основного матеріалу. Різкий і вимушений перехід до дистанційної форми навчання спровокував негативні наслідки щодо ефективності навчального процесу в цілому. Недостатня апробація онлайн-освіти й відсутність її поступового впровадження (до прикладу в формі гібридного навчання) виявила недостатню психологічну готовність до кардинальних змін у більшості студентів. Зокрема, К. Джонс в межах власного дослідження дійшла висновку, що дистанційне перебування вдома під час навчання призвело до появи депресій, зайвих хвилювань та створило серйозні негативні психологічні передумови в навчанні. Більшість здобувачів освіти наголошували на недостатній особистісній підтримці, зауважуючи, що запровадження послуги психологічної підтримки по телефону чи через інтернет під час дистанційного навчання (в освітніх закладах США) виявилось недостатнім (Jones, 2020). Кризові особистісні явища були характерними для студентів різних курсів. Зокрема, студентам-магістрам було важко перебудуватися від звичного офлайн навчання до повністю віддаленого, адже така різка перебудова відбулася наприкінці освітнього процесу, що унеможливило гнучку адаптацію та нівелювало необхідний практично-творчий елемент фахового становлення. Враховуючи віддаленість дистанційного навчання особистісно значима взаємодія між всіма учасниками освітнього процесу виявилась недостатньою.

Науковці одностайно погоджуються, що саме практична складова є передумовою для творчого розвитку студентів, в результаті якої народжується нове знання (Бровченко, 2020: 189). Зазначені недосконалості дистанційного освітнього формату потребують ефективного вирішення, яке різні науковці бачать по-різному. Так, С. Глушук вважає, що вирішення такої проблеми пов'язане насамперед із вибором правильного інтернет-середовища, за допомогою якого можна ефективно організувати дистанційно освітній процес (Глушук, 2020: 251). У свою чергу А. Бровченко наголошує, що найвищий рівень інтерактивності у педагогічній взаємодії проявляється під час творчої практичної діяльності, в процесі якої набуваються нові знання і вміння, що не прихо-

дять зовні (Бровченко, 2020: 188). На нашу думку, креативний компонент має стати фундаментом інтерактивно-організованого дистанційного навчання для студентів-магістрів. На завершальному етапі здобуття професійної освіти розвиток творчого потенціалу є тим фактором, який забезпечить успішне професійне становлення молодого фахівця, надасть можливість гнучкої адаптації до змінних умов праці, сформує необхідні навички багатовекторного підходу до розв'язання фахових завдань.

Так, за результатами наших попередніх досліджень творчий потенціал уособлює можливості особистості, що можуть бути використані у діяльності, спрямованій на створення нових духовних і матеріальних цінностей, що є не лише сукупністю природних задатків, а і сукупністю. Саме творчий потенціал є поштовхом до самореалізації і саморозвитку особистості. У свою чергу формування творчого потенціалу є ні чим іншим як процесом накопичення, розвитку й реалізації природних і соціальних сил особистості, що вимагає створення відповідних педагогічних умов і психологічного мікроклімату в межах певної групи (Осаульчик, 2011: 377).

Поряд із цим існує поняття «деструктивної творчості», яке в загальних рисах визначає перетворювальні дії людини з руйнівним характером, починаючи від військової, кримінальної, аморально спрямованої діяльності до спотворення і знищення природи, прямого чи опосередкованого нанесення фізичної або психологічної шкоди іншим людям. Спільним в обох протилежних видах творчості є наявність новизни. Суттєвим є зауваження, що інколи межа між конструктивним і деструктивним видом творчості доволі нечітка й мінлива, що уможливорює «деструктивність під виглядом конструктивності». В означеному контексті у формуванні творчого потенціалу майбутніх поколінь має глибоко пройти ідея «Працюй і твори так, щоб не нашкодити», що є особливо актуальним у вирі сучасних подій на тлі російської збройної агресії проти України.

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо можливим формування конструктивного творчого потенціалу студентів-магістрів під час дистанційного навчання за умови організації інтерактивного освітнього середовища у співтворчій діяльності, де ролі викладача і студентів знаходяться у визначеній рівновазі. Як відомо, дистанційне освітнє середовище має ряд особливих характеристик, які вимагають іншого підходу в організації навчального процесу, аніж за звичайних умов. Так, В. Кухаренко дає визначення терміну

«дистанційне навчання» як «одержання освітніх послуг без відвідування навчального закладу за допомогою сучасних інформаційних технологій» (Глушук, 2020: 135). У свою чергу І. Тимошук визначає «інтерактивне навчання» як взаємодію викладача та студентів в процесі спілкування та навчання з метою вирішення лінгвістичних та комунікативних завдань (Тимошук, 2021: 245).

У процесі активної співтворчої взаємодії всіх учасників освітнього процесу одержуються особливі знання і досвід, які вирізняються від пасивно засвоєних знань, натомість є практично-здобутими, а відтак і особистісно-значимими.

Такого роду знання мають додаткову літературну назву «динамічні». Джерелом їх походження вважається активність самої особистості, саме той унікальний досвід та сформовані на його основі навички, що формуються в особливій ситуації під впливом певних зовнішніх чинників, але визначальним серед чинників є унікальність особистості студента. На думку А. Бровченко інтерактивність на цьому рівні передбачає роботу не поряд і по черзі, а саме разом, у синергії, отримуючи результат, більший, ніж сума витрачених кожним зусиль (Бровченко, 2020).

На сьогодні є ряд механізмів, які дозволяють зменшити і зробити менш відчутною віддаленість взаємодії, що вважаємо основним недоліком дистанційного навчання. Так, максимальний ефект присутності в аудиторії створюється за допомогою віртуальних дошок для візуалізації ідей, інтерактивних кабінетів для спільної роботи і зон взаємного оцінювання, а також частково звичних інтерактивних ігор, вікторин та опитувань. Відповіді учасників вебінарів та відеоконференцій в даному випадку повинні бути доступними і видимими на екрані в режимі реального часу. З урахуванням всіх можливостей інтерактивності, студенти можуть коментувати проекти один одного і синхронно генерувати ідеї, додаючи будь-які мультимедійні матеріали.

Найпростішим інструментом для створення інтерактивно-творчого навчального середовища онлайн є віртуальна дошка. Така дошка дозволяє ефективно організувати співпрацю між студентами та викладачем, підвищує мотивацію, активізує всіх учасників освітнього процесу, при чому дає змогу використовувати одночасно зображення, текст, звук, відео, ресурси Інтернет та інші необхідні матеріали, дає можливість творчої реалізації як для викладача в процесі розробки завдань, так і для студентів в процесі їх виконання. Саме можливість інтерактивної дошки впливати на всі системи людини одночасно (візуальну, слухову,

кінестетичну) є її суттєвою перевагою в орієнтації на кожного здобувача освіти (Шість ресурсів, 2020: 4). До прикладу зі студентами-магістрами на заняттях з іноземної мови інтерактивна дошка може бути використана в такому форматі:

Завдання 1. Використовуючи технологію Drag (виділити об'єкт і перетягнути в потрібне місце) поділіть наведені слова на групи \ Associate the words into groups according to the sphere of usage:

Goods: planes, space vehicles, cloth, clothes, refrigerators, cars, canned food, frozen food, arms, buildings, weapons, computers, a strong metal, printers, medicines, washing machines.

Industries: textiles, computer hardware, food processing, household goods, construction, defence, pharmaceuticals, steel, automobile, aerospace.

Завдання 2. Встановіть відповідність (використовуючи інструменти стрілки, або олівець) \ Match the words correctly (Таблиця 1):

Таблиця 1

Встановіть відповідність

Tourism	medical care
Retail	restaurants, bars
Catering	programs for computers
Media	sport, theme parks
healthcare	banking insurance
Leisure	Shops
telecommunications	buying, selling and managing buildings
property \ real estate	travel and holidays
Financial services	phone, Internet services
Computer software	books, newspapers, film, television

На сьогодні є ряд сервісів, які спроможні максимально активізувати дистанційне навчання за допомогою онлайн дошки: Bitpaper, IDroo (електронна дошка для занять по скайпу), AWWboard, Draw Chat (безкоштовна віртуальна дошка), Miro, WhiteboardFox (Створення тестів, 2021).

Серед інших інструментів, здатних підвищити ефективність дистанційного навчання і зорієнтувати його у творчо-інтерактивний напрям, варто приділити увагу спеціальним навчальним платформам з широким спектром корисних функцій. Одним із найпростіших і найзручніших сервісів є Google Forms. Задля того, щоб ним користуватися насамперед потрібно відкрити обліковий запис у Gmail. Google Forms можливо також використовувати як складову частину платформи Google Classroom. За його допомогою викладач може активізувати цікаві і корисні завдання для студентів-магістрів: Text (коротка текстова відпо-

відь, яку потрібно вписати самостійно); Paragraph text (довга текстова відповідь, що складається з кількох абзаців); Multiple choice (вибір однієї правильної відповіді з кількох); Checkboxes (пропонується запитання з декількома правильними відповідями, які потрібно відмітити); Choose from a list (вибір однієї правильної відповіді з поданого переліку) тощо.

Особливої популярності набула онлайн платформа Kahoot. Зазначена навчальна платформа дає змогу проводити інтерактивні заняття та перевірку знань здобувачів освіти за допомогою онлайн-тестування. При чому залучати можна до 50 студентів. Запитання викладач створює самостійно чи обирає вже готові з банку запитань. Також є банк зображень, які можна і навіть доцільно на певних етапах чи у вивченні окремих важких для сприйняття тем застосовувати для візуалізації. Зображення можуть бути додані до запитань або використані як відповіді. Платформа також дає змогу будувати діаграми успішності академічної групи з окремим результатом кожного студента за необхідності. Окрім того, використовуючи безкоштовну версію платформи, можна створити вікторину (quiz), тобто запитання з «множинним вибором», коли студент має варіанти відповідей і вибирає один або кілька правильних, та «правильно-неправильно» (true or false).

Подібним за навчальною технікою до Kahoot є сервіс Quizizz, який доцільно використовувати задля створення вікторин і тестів. Корисною особливістю Quizizz є те, що його можна застосовувати в режимі реального часу в студентській групі, а також як окреме домашнє завдання для студента, для чого викладач обирає один із двох режимів: Play Live («гра в реальному часі») або Homework («домашня робота»). Сервіс дає змогу стежити за прогресом кожного учня (студента), а також експортувати дані в Excel. В бібліотеці Quizizz є готові тести, якими викладач може скористатися або створити тест, гру чи опитування самостійно по власному баченню. Quizlet є ще одним онлайн сервісом для розробки тестів і флеш-карт.

Платформа Rebus дає змогу створити цікаві та корисні загадки, логічні ігри, ребуси та інші типи вправ. У відкритому доступі є бібліотека сервісу, наповнена готовими матеріалами, які можна використовувати для навчання.

LearningApps.org – онлайн-сервіс, який є конструктором для розробки різноманітних інтерактивних завдань із різних предметних галузей. Вправи поділяються на категорії, у межах яких можна обрати кілька шаблонів. Наприклад, у категорії «Вибір» є такі: «Фрагменти зображення»,

«Вікторина», «Знайти слова»; у категорії «Розподіл» – «Поділ на групи», «Знайти пару», «Класифікація».

Online Test Pad – це зручний безкоштовний багатофункціональний сервіс для проведення онлайн-навчання. Цей конструктор слугує для створення не лише тестів, а й кросвордів, логічних ігор та діалогових тренажерів.

Classtime – ще один онлайн-сервіс, що дає змогу зробити власні завдання різних типів або скористатися базою готових запитань із різних предметів та організувати швидке тестування за допомогою смартфонів. Можна відслідковувати прогрес кожного учня, створювати класи, експортувати Excel і PDF-звіти тощо (Створення тестів, 2021).

Висновки. Огляд сучасних онлайн платформ демонструє той факт, що дистанційна освіта має потужні можливості для розвитку і виходу на інший, новий рівень навчання. Віддаленість, зокрема емоційна віддаленість, як головна негативна риса дистанційного навчання може бути компенсована потужним навчальним арсеналом,

створеним на базі існуючих освітніх онлайн сервісів і платформ. В ході нашого дослідження було виявлено, що найпростіший онлайн інструмент, віртуальна дошка, здатен в рази підвищити зацікавленість і вмотивованість студентів, створити передумови для різнопланових творчих завдань, інтегрувати кожного учасника у продуктивний навчальний процес. Вирішення проблеми недостатньої активності всіх студентів під час дистанційного навчання починається з розуміння психологічної сутності інтерактивності. Інтерактивна взаємодія не відбувається формально, виключно на рівні обміну інформацією, а включає в себе насамперед обмін емоціями, які у свою чергу є генератором вмотивованості студентів, адже зацікавленість, власне, і є емоцією. Важливим є створення конструктивного і продуктивного емоційного навантаження, передумовою чого вважаємо орієнтацію на здорову конкуренцію заради одержаних знань і досвіду, що вважаємо перспективною для подальших розвідок в умовах дистанційної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровченко А. Можливості інтерактивної взаємодії студентів а викладачів у процесі дистанційного навчання з позиції особистісного підходу. *Педагогічна і вікова психологія*. 2020. № 4. Том 31. С.191-199.
2. Глушук С. Специфіка організації освітнього процесу з дисциплін вільного вибору на базі платформи Moodle. *Modern science, practice, society*. Boston USA. 2020. С. 251–252.
3. Державна служба якості освіти завершила вивчення організації дистанційного навчання – результати дослідження. Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhavna-sluzhba-yakosti-osviti-zavershila-vivchennya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-u-shkolah-rezultati-doslidzhennya?fbclid=IwAR3migTL0SRmCsicZ1SX2uQHylw6gqquT9LbOS7XmCJeJUc-dQnc7KyeSIA> (дата звернення 01.10.2022)
4. Кухаренко В. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: навч. посіб. 3-тє вид. Харків: НТУ«ПІ», «Торсінг». 2002. 320 с.
5. Осаульчик О. Творчий потенціал як психологічна, педагогічна і філософська категорія. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2011. № 35. С. 374-378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2011_35_88
6. Тимошук Т., Тимошук І. Можливості використання інтерактивних методів на заняттях з іноземної мови в умовах дистанційного навчання. *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики»*. 2021. С.245-248.
7. Створення тестів для онлайн-навчання: огляд платформ. Електронний ресурс. URL: <https://osvita.ua/vnz/high-school/80118/> (дата звернення 5.10.2022)
8. Шість ресурсів, які працюють як онлайн дошка для вчителя. Електронний ресурс. URL: <https://buki.com.ua/news/6-resursiv-yaki-zaminyat-doshku-vchytelya-pid-chas-onlayn-zanyattya/> (дата звернення 5.10.2022)
9. Jones, C. (2020, May 13) Student anxiety, depression increasing during school closures, survey finds. EdSource. URL: <https://edsource.org/2020/student-anxiety-depression-increasing-duringschool-closures-survey-finds/631224>
10. Karyn E. Miller (2021) A Light in Students' Lives: K-12 Teachers' Experiences (Re)Building Caring Relationships During Remote Learning. *Online Learning*, v25(n1), p. 115-134.

REFERENCES

1. Brovchenko A. Mozhyvosti interaktyvnoi vzaiemodii studentiv a vykladachiv u protsesi dystantsiinoho navchannia z pozytsii osobystisnoho pidkhodu [Possibilities of interactive interaction between students and teachers in the process of distance learning viewing a personal approach.]. *Pedahohichna i vikova psykhohohiia*. 2020. № 4. Tom 31. S.191-199 [in Ukrainian].
2. Hlushchuk S. Spetsyfika orhanizatsii osvithnoho protsesu z dystsyplin vilnoho vyboru na bazi platformy Moodle [The specifics in the organization of the educational process in subjects of free choice based on the Moodle platform.]. *Modern science, practice, society*. Boston USA. 2020. P. 251–252 [in Ukrainian].
3. Derzhavnasluzhbyayakosti osvityzavershilyavyvchenniaorhanizatsiidystantsiinohonavchannia–rezultatydoslidzhennia [The State Service for the Quality of Education completed the study of the distance learning organization – the results

of the study.]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhavna-sluzhba-yakosti-osviti-zavershila-vivchennya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-u-shkolah-rezultati-doslidzhennya?fbclid=IwAR3migTL0SRmCsicZ1SX2uQHy1w6gqquT9LbOS7XmCJeJUC-dQnc7KyeSIA> [in Ukrainian].

4. Kukhareno V. Dystantsiine navchannia: umovy zastosuvannia. Dystantsiinyi kurs [Distance education: conditions of application. Distance course]: navch. posib. 3-tie vyd. Kharkiv: NTU«PI», «Torsinh». 2002. 320 s. [in Ukrainian].

5. Osaulchuk O. Tvorchyi potentsial yak psykhologichna, pedahohichna i filosofska katehoriia [Creative potential as a psychological, pedagogical and philosophical category]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. 2011. № 35. S. 374-378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2011_35_88 [in Ukrainian].

6. Tymoshchuk T., Tymoshchuk I. Mozhlyvosti vykorystannia interaktyvnykh metodiv na zaniattiakh z inozemnoi movy v umovakh dystantsiinoho navchannia [Possibilities of using interactive methods in foreign language classes under distance learning conditions]. II Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Suchasni tendentsii rozvytku linhvistyky ta linhvodydaktyky». 2021. S.245-248 [in Ukrainian].

7. Stvorennia testiv dlia onlain-navchannia: ohliad platform [Creating Tests for Online Learning: An Overview of Platforms]. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/80118/ [in Ukrainian].

8. Shist resursiv, yaki pratsiuut yak onlain doshka dlia vchytelia [Six resources that work as an online teacher's whiteboard]. URL: <https://buki.com.ua/news/6-resursiv-yaki-zaminyat-doshku-vchytelya-pid-chas-onlayn-zanyattya/> [in Ukrainian].

9. Jones, C. (2020, May 13) Student anxiety, depression increasing during school closures, survey finds. EdSource. URL: <https://edsources.org/2020/student-anxiety-depression-increasing-duringschool-closures-survey-finds/631224>

10. Karyn E. Miller (2021) A Light in Students' Lives: K-12 Teachers' Experiences (Re)Building Caring Relationships During Remote Learning. Online Learning, v25(n1), p115-134